

Nokkrar fyrirspurnir

Sterile

Guðrún Sigmundsdóttir, smitsjúkdómalækir, óskaði eftir umfjöllun um heiti til að nota um „þá staði líkamans sem eru að eðlilegu án örvera og eru kallaðir sterílir á ensku“.

Latneska lýsingarorðið **sterilis** lýsir þeim sem er ófrjór, ber ekki ávöxt eða eignast ekki afkomendur. Nafnorðið er **sterilitas**, á ensku **sterility**. Íðorðasafn lækna tilgreinir enska lýsingarorðið **sterile**, 1. *ófrjór*; 2. *smitsæfður*, *daudhreinsaður*, og einnig enska nafnorðið **sterility**, 1. *ófrjósemi*. 2. *gerlaleyfi*.

Guðrún leitar að lýsingarorði sem er víðtækara en **gerlalaus**. Rétt er að minna á að **gerill** er þýðing á eintöluorðinu **bacterium** (fleirtala **bacteria**). Heitið **gerill** hefur ekki náð vinsældum meðal lækna. Flestir hafa þar að auki gefist upp fyrir ásókn hins alþjóðlega heitis og nota nú upprunalegu fleirtölmmyndina sem eintöluorð, stafsetta á íslenskan hátt, **baktería** (fleirtala **bakteríur**). Minna má einnig á að gríska heitið er dregið af orðinu **baktron**, sem merkir stafur, og var því upphaflega aðeins ætlað að tákna „staflaga bakteríur“. Til samanburðar má nefna að gríska heitið, sem notað hefur verið til að tákna hnattlaga bakteríur, **cocci** (eintala **coccus**), var upphaflega notað um **ber**, *smátt*, *safaríkt aldin*.

Einfaldast er að segja að staðir án örvera séu **örverulausir**. Þar eru þá ekki til staðar örverur (micro-organisms) af neinu tagi (bakteríur, veirur, sveppir o.s.frv.). Vera má að styttra heiti megi finna með tíð og tíma.

PCR

Guðrún Sigmundsdóttir var einnig að fást við skammstöfunina **PCR**, sem ríður nú húsum á flestum rannsóknastofum og klínískum deildum. Íðorðasafnið verður ekki til hjálpar, en fullt heiti á fyrirbærinu er **polymerase chain reaction**. Með því að þýða orð fyrir orð má setja saman heitið **fjölliðunar-ensímskeðjuafnabreyting**. Það er ekki sérlega lipurt.

Ensím er prótínefni sem örvar efnahvörf annarra efna án þess að breytast eða eyðast sjálft. Fjölliðunar- eða liðunarensím, **polymerase**, örvar myndun á stórum efnasameindum, sem nefnast einu nafni **fjölliður** (kvk. ft.) og eru samsettar úr minni og einfaldari sameindum, **einliðum** (kvk. ft.). PCR-aðferðinni er einkum beitt til að búa til eða magna upp kjarnasýru-ráðir, fjölnúkleótíð, sem þá má nota til greiningar. Þessi aðferð er orðin mjög útbreidd og því er æskilegt að íslenskt heiti komi fram.

Ekki er auðvelt að búa til heiti sem bæði er stutt og vísar nákvæmlega til þess sem að baki býr. Guðrún vildi vekja athygli á heitinu **magni** (kk), sem Þorsteinn Blöndal, lungnalæknir, mun hafa stungið upp á til að vísa í þá mögnun erfðafnis sem fram

kemur. Gaman væri að fá fleiri hugmyndir og tillögur til skoðunar og úrvinnslu.

Áreitiköst

Pröstur Laxdal, barnalæknir, sendi tölvupóst með fyrirspurn um samheitin **breath-holding spells** og **reflex hypoxic crisis**. Hann sagðist hafa notað heitin **áreitiköst** og **áreitikrampar**, eins og við átti, við kennslu læknanna undanfarin 30 ár. Íðorðasafn lækna birtir **breath-holding attack**, **breath-holding spells** og **reflex hypoxic crisis**, en tilgreinir ekki neina íslenska þýðingu.

Breath-holding er ekki að finna sem flettu í læknisfræðiorðabók Dorlands, en orðabók Stedmans útskýrir þannig: *sjálfráð eða ósjálfráð stöðvun öndunar, sést oft hjá ungum börnum sem svar við vonbrigðum*. Yfirlitgrein um **breath-holding spells** má finna í tímaritinu *Postgraduate medicine* frá árinu 2002. Þar kemur fram að um ósjálfráð köst sé að ræða og að orsökkin geti verið lífeðlisfræðileg truflun í taugakerfi, stundum arfgeng ein sér og stundum tengd öðrum sjúkdómum. Algengast er þetta frá fyrsta ári til fjögurra ára aldurs. Kastið byrjar gjarnan með gráthvíðu eftir að barnið hefur orðið fyrir æsingi, óvæntu áreiti eða minni háttar áverka. Barnið verður svo þögult, hættir að anda og bláanar eða verður fölt. Vöðvaspenna hverfur og í kjölfarið geta fylgt einn eða fleiri krampakippir. Kastið gengur oftast yfir á minna en einni mínútu, en deyfð og drungi geta sést áður en barnið hverfur aftur að fyrri iðju. Fram kemur að köstin hverfa oftast af sjálfu sér fyrir 7-8 ára aldur, en oft er talið æskilegt að útiloka flogaveiki og alvarlega hjarta- og taugakerfissjúkdóma.

Undirritaður tjáði Presti að honum litist vel á fyrrgreind heiti. Fyrstu viðbrögðin voru reyndar þau að nota ætti eignarfalls-„s“ við samsetninguna, **áreitisköst** og **áreitiskrampar**. Heitin eru þó óneitanlega liprari eins og Pröstur leggur þau fyrir.

Ungbörn

Í tengslum við þetta velti Pröstur fyrir sér orðunum **ungbarn** og **ungabarn**. Honum finnst það fyrra „réttara“ og sagðist undirritaður einnig hafa vanist því. Uppfletting í ritmálssafni Orðabókar Háskólans leiddi í ljós að ritaðar heimildir um orðið **ungbarn** er fjölmargar, allt frá íslensku þýðingu Nýja testamentsins 1540, en heimildir um orðið **ungabarn** eru mun færri, sú fyrsta frá árinu 1862. Samkvæmt þessu má telja fyrra orðið upprunalegra og „réttara“, en bæði orðin eru þó talin fullgild samkvæmt Íslensku orðabók Eddu frá 2002.

Rétt er að minna á að forskeytið **ung-** táknar það sem ungt er að aldri en forskeytið **unga-** vísar hins vegar í ung afkvæmi, samanber **ungghæna**, **hæna** að **tveggja ára aldri**, og **ungahæna**, **hæna með unga**.

Jóhann Heiðar
Jóhannsson

johannhj@landspitali.is

Jóhann Heiðar er læknir á Landspítala Hringbraut.